

KÜRESELLEŞME VE ÇEVREYE İLİŞKİN FARKLI YAKLAŞIMLAR

Fikret MAZI * ve Gülay ERCİNS**

Özet

Birçok açıdan farklı anlamları içinde barındıran küreselleşme olgusu, küresel çevre değişimi ve bu bağlamda gelişen ekonomik, politik, sosyolojik, yerel ve ulusüstü ilişkilerin incelenmesinde en kritik rolü oynamaktadır. 21. yy ekonomik atılımlarıyla büyük bir ivme kazanan küreselleşme hareketi, serbest pazarcı ve bu pazarların işlerliğini sağlamlaştıracak kurumsalcı yaklaşımlarla benimsenirken, biyo-çevreci ve sosyo-çevreci yaklaşımlarla istenmeyen ve doğal dengeleri bozan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Küreselleşme özellikle de çevreyi de içine alan bir söylem olduğundan kendisine dair farklı yorumların bulunması kaçınılmazdır.

Çalışmanın amacı, farklı bakış açılarını ve yorumları genel bir çatı altında değerlendirip kapsamlı bir sentez üretmek günümüz çevresel problemlerine farklı bir bakış açısı kazandırmak ve genel bir sınıflandırma dâhilinde küreselleşme ve çevre ilişkisini irdelemektir.

Anahtar sözcükler: Küreselleşme, çevre, serbest pazarcı yaklaşım, kurumsalcılık, sosyo-çevrecilik, biyo-çevrecilik.

Different Perspectives Related to Globalization and Environment

Abstract

The phenomenon of globalization including many meanings in terms of various aspects plays the most critical role in assessing climate change; economical, political, sociological, local and supranational relations that come forward within this context. The globalization movement, which has gained high speed through the economical leaps of the 21st century, has been adopted by the free market liberals and institutionalists while it is seen by bioenvironmentalists and socioenvironmentalists as a process which is undesired and disrupts natural balances. As globalization is a discourse that involves particularly the environment, it is inevitable to come across different interpretations of it.

The aim of the study is to evaluate the different perspectives and interpretations and form a new perspective towards modern environmental problems by way of making a synthesis and assess the relation between globalization and environment under a general framework.

Keywords: Globalization, environment, free market approach, institutionalism, socioenvironmentalism, bioenvironmentalism.

* Yrd.Doç.Dr. Adıyaman Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

** Yrd.Doç.Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Günümüzde ‘küreselleşme’ çok yaygın bir söylem haline gelmiştir. İktisat, işletme, politika ve fen bilimlerinin hepsinde küreselleşme farklı farklı boyutlarda ele alınmakta; kimi zaman da küreselleşme disiplinler arası bir söylem olarak birleştirici bir özellik göstermektedir (Friedmann, 2002; Held vd.,1999, Helliwell,2002:15-16). Bu kapsamlılık beraberinde küreselleşmenin ne olduğuna dair birçok bakış açısını da beraberinde getirmiştir.

Kimilerine göre küreselleşme bir anlamda uluslararasılaşmadır. Diğer bir deyişle, küreselleşme denildiğinde akla gelen, ülkeler arasındaki sınır ötesi ilişkilerdir. Bu ilişkilerin sıklaşması ve ülkelerin birçok anlamda birbirine bağımlı hale gelmiş olmaları bu yaklaşımı güçlendirmektedir. Kimi durumlarda ise küreselleşme ülkeler arasındaki ticari, kültürel, sosyal ilişkilerin devlet tarafından uygulanan sınırlamalardan etkilenmeyip daha liberal bir ortamda gerçekleşmesi düşüncesini ortaya koyar ki bu tür küreselleşme ‘liberalleşme’ olarak nitelendirilmektedir (Huntington 2004: 265, Wallerstein, 2005: 296, Bozkurt, 2000:17-31, Türkan 2001: 152, Aktan ve Şen, 2003: 119-120). Sözkonusu her iki yaklaşım da küreselleşmeyi olumlu bir değişim olarak vurgulamaktadır. Özellikle de, ülkeler arasındaki sınırların artık sadece coğrafi sınırlar oluşu ve pazarlamanın, ticaretin ve daha birçok uluslararası hareketin devlet tarafından sınırlanmayışı ve bu sayede de kimi pazarlara daha kolay erişimin sağlanabilmesi, bu anlamda küreselleşmeye olumlu bir anlam kazandırmaktadır. Küreselleşmeye pozitif bakan diğer bir yaklaşımsa küreselleşmeyi kurumsallaşma olarak ele almaktadır. Her ne kadar bu yaklaşım kendi başına bir anlam ifade etmese de, uluslararasılaşma kavramıyla birlikte bir bütünlük kazanmakta ve kurumsallaşmanın yerel düzeyden küresel düzeye açılımını olumlu bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, küreselleşmenin kurumsallaşma çerçevesinde algılanması, problem çözme ve karar alma mekanizmalarının artık ulusüstü yapılar olması ve bu ulus üstü yapıların belli hiyerarşilere göre yönetiliyor olması anlamını taşımaktadır. Böylece, ‘yerellik’ ve ‘ulusallık’ kavramları evrenselleşmeye doğru bir evrim geçirecek ve dünya çoğulcu, katılımcı, tek merkezli bir alan haline gelecektir. Castells, 2005: 175, Ertuna, 2006: 37, Kazgan, 2002: 34).

Bununla birlikte küreselleşmeye dair olumsuz görüşler de yok değildir. Bu görüşler daha ziyade, küreselleşmeyi tamamen olumlu ve kuşatıcı bir süreç olarak değerlendiren taraflara karşı doğmuştur. Örneğin, uluslararasılaşma anlayışına karşı küreselleşmeyi yerel değerlerin ve kimliklerin kaybı olarak gören ‘Küreselleşme Batılılaşmadır’ anlayışı mevcuttur. Bu sava göre modern çağ hem sosyal hem de ekonomik olarak bütün dünyayı etkisi altına almış ve bununla kalmayıp şekillendirici etkisini de küreselleşme aracılığıyla empoze etmeye başlamıştır. Bu süreçte kültürler ve kimlikler kimi bozulmalara maruz kalmıştır. Üstelik küreselleşme ile birlikte yerel kesimler ve kişiler bir şekilde marjinalize edilmiş ve işlevsiz bırakılmışlardır (Moore 2003: 18-19, Tok, 2003: 309-310, Tuna, 2002: 4).

Küreselleşmeyi liberalleşme olarak değerlendiren yaklaşımın çıkış noktası esasında makro-ekonomik büyümedir. Zaten, devlet kontrolünün azalışının olumlu karşılanması, ticaretin daha serbest gerçekleştirilebilmesi ve bu yolla da gelir artışı ve dolayısıyla da makro-ekonomik büyümenin sağlanmasındandır. Oysaki biyo-çevreci görüş makro-ekonomik büyümenin doğal sistemlere bütünü zarar verdiğini savunmakta ve eğer küreselleşme durdurulmazsa bu büyümenin geri dönülmez zararlara yol açacağını savunmaktadır. Biyoçevreci görüş aynı zamanda hızla gelişen teknoloji ve kapitalci yaklaşıma da açıkça karşı çıkmaktadır. Çünkü bu iki olgu ekonomik büyüme bayrağı altında gerçekleşmekte ve ekonomik büyümeyi hızlandırıcı ya da destekleyici işlev görmektedir. Dahası, makroekonomik büyümenin temel taşları olan tarımsal ve endüstriyel üretim bir üretim ve dolayısıyla da nüfus patlamasına yol açmış ve beraberinde de hem nüfus hem de gelir dağılımı eşitsizliklerini ortaya çıkarmıştır. İşte bu yüzden biyoçevreciler küreselleşmeye karşı negatif bir tutum içerisindeyler.

Küreselleşmede ekonominin baskın rolü artık açıkça görülmektedir. Toplumların finansal ve doğal kaynakları nasıl paylaştığı, ilk olarak yerel çevrenin, nihai olarak da küresel çevrenin nasıl sürdürülebildiği ve idare edildiğine bağlıdır. Bu yüzden de küresel ekonomi ve çevreye ilişkin sorunların ve durumların değerlendirilmesi sosyoekonomik ve politik boyutlar kazanmaktadır. Bu boyutların açıklığa kavuşturulması küreselleşmenin anlaşılmasında anahtar rol üstlenecek ve küresel çevre değişimi ve buna ilişkin tartışmaların sınıflandırılmasına yardımcı olacaktır.

Bu sınıflandırmayı serbest pazar, kurumsalcılık, biyo-çevrecilik ve sosyo-çevrecilik olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz. Küreselleşme ya da küresel çevre değişimine ilişkin tartışmaların bu bakış açılarından sadece biri çerçevesinde yapılması, konuyu sınırlı hale getirecektir. Her ne kadar bu dörtlü sınıflandırma sınırlayıcı olsa da, küreselleşmenin neredeyse bütün ana hatlarını içermektedir ve küreselleşmenin ne olduğuna dair oluşan literatürü bir anlamda özetlemektedir.

Sınıflandırmanın her kategorisinde literatür incelemeleriyle birlikte ortak sanılar da verilerek, hem akademik hem de gerçek dünyadaki değerlendirmeler ortaya çıkarılmış olacaktır. Gerçekte bürokrasi süreçlerinde, şirket toplantılarında, uluslararası görüşmelerde geçtiği haliyle küreselleşme ve küresel çevre değişimi, akademik ortamda ele alınan küreselleşmenin dinamiğini oluşturmaktadır ve bu yüzden de küreselleşmeyi politik ve sosyolojik olarak ele almanın zorunluluğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sunulacak başlıkları genel olarak, küreselleşme taraftarları ve karşıtları olarak ayırmak mümkündür. Yalnız, gözle görülen zıtlıklarına rağmen iki görüşü birden destekleyenler de vardır. Örneğin kimileri hem serbest Pazar yaklaşımını desteklerken aynı zamanda sosyoçevreciliği de benimseyebilmektedir. Bu durum bir paradokstan ziyade her bir görüşün bireysel çeşitlilik ve karmaşıklığına işaret etmektedir.

1. Serbest Pazarıcı Yaklaşım

Bu yaklaşımın temeli ekonomik büyümeyi destekleyen neoklasik ekonomik anlayıştır. Bu durumda küreselleşme, sosyal bir örüntülenmeyle karakterize olmuş son yirmi otuz yıldaki sanayileşme olarak görülmektedir. Böylece neoklasik ekonominin temel prensibinin sosyoekonomik kalkınma olduğunu söyleyebiliriz (Gawor, 2008:127). Bu yaklaşıma göre ekonomik büyüme arttıkça, hem refah düzeyi hem de sürdürülebilir kalkınma¹ seviyesi artar. Ekonomik büyüme üretim ve tüketim olmak üzere iki bileşenden oluşur. Bu bileşenler döngüsü geliri arttırmakla kalmayıp çevresel şartların iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde önemli roller üstlenir (Bkz. Strut and Anderson; 1998: 13-14). Bazen bu büyüme aniden olabilir ve zengin ve fakir gruplar arasındaki boşluk daha da artabilir; ancak serbest pazarıcılar uzun dönemde bu gelir eşitsizliğinin de çözülebileceğini savunmuşlardır. Bu savın arkasındaki dayanak büyük bir ihtimalle sonsuz ekonomik büyümedir ve bu yolla ekonomik anlamda zayıf olan gruplar da yükselme şansı elde etmiş olacaklardır.

Dünya Bankası, Dünya Ticaret Organizasyonu ve Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu ve kimi medya grupları aslında serbest pazarıcı yaklaşımın somut temsilcileri olarak gösterilebilir.² Helliwell'in (2002:15) de belirttiği gibi, bu gibi ulusüstü organizasyonlar küresel şirketlerin politikalarının gerçekleştirilmesine ve pazarın tek elden kontrol edilmesine ortam hazırlamaktadırlar.

Serbest pazarıcılar için küreselleşme ihtiyaç duyulan bir güçtür. Çünkü bu güç olmazsa ekonomik büyüme istenilen düzeyde gerçekleşemez ve küresel bütünleşme sağlanamaz. Serbest pazarıcılar bu süreç sonunda çevrenin olumsuz etkilenip yıprandığını kabul etseler de, üretim ve tüketim döngüsü toplumları beklenen refah seviyesine ulaştırdığında çevresel standartların da yükseleceği inancını taşımaktadırlar.³

Hatta serbest pazarıcılara göre çevresel tahribatın sebebi ekonomik büyüme yetersizliği, fakirlik, girişim başarısızlıkları ve iyi seçilmemiş politikalar.⁴ Bu

¹ Sürdürülebilir gelişme şimdiki kuşağın, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme özelliğini tehlikeye atmadan kendi gereksinimlerinin karşılamasıdır (Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1987:30)

² Bu gibi organizasyonlar genelde ulusüstü şirketlerin liberal hedeflerinin gerçekleşmesine yardımcı olur ve yerel ya da ulusal ekonomik politikaları etkisiz kılar. Bu yolla da tek fiyat politikası ve ticarete sınırların ortadan kalkması söz konusu olur (Helliwell, 2002: 15-16)

³ Bu iddia ters 'U' şeklinde olan çevresel Kuznets eğrisiyle desteklenmektedir. Çevresel Kuznets eğrisi ekonomik büyümenin başlarda çevresel tahribata yol açacağını ama teknolojik ilerleme ve ekonomik büyüme sonucu bu tahribatın azaltılabileceğini ve hatta çevresel iyileşme olabileceğini vurgulamaktadır (Bkz. Grossman and Krueger, 1995:353; Panayotou, 1997:4).

⁴ Biyoçevreci ve sosyoçevreci yaklaşımsa bunun tam aksini ifade etmekte, çevresel kötüleşmenin sebebinin sınırsız ekonomik büyüme olarak görmekte ve neoklasik ekonomik yaklaşımı suçlamaktadır.

savunma aslen üçüncü dünya ülkelerinde geçimlerini sadece doğaya dayanarak sürdürmek zorunda olan insanlara hitap etmektedir. Dünya Bankası'na göre bu insanlar çevre tahribatının hem sebebi hem kurbanıdır. Dünya Bankası (1992: 30).Bunu önlemek içinse akılcı tek yol ekonomik büyümeden geçmektedir.

Zaten gelişmiş olan ülkeler için de bu yaklaşımı genellemek serbest pazarcı yaklaşıma yöneltilen en büyük eleştiridir. Ama yine de serbest pazarcı bakış açısı, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki ticari akış engelleri ortadan kalkmadıkça tahribatın devam edeceğini öne sürmektedir.

Serbest pazarcılarının çevreye tümüyle duyarsız olduğunu söylemek pek doğru olmaz. 'Sonu felaket olan bir dünya' görüşünden uzak olsalar da serbest pazarcılar insan dehasının çevresel problemleri yoluna sokabileceği görüşündedirler. Bu yönüyle de serbest pazarcı yaklaşımın bilime ve bilimsel verilere verdiği önem daha iyi anlaşılır. Bununla birlikte, bilimsellik serbest pazar yaklaşımı için tarafsız bir yararlanma olgusu olmak yerine araçsal ve biraz da keyfi bir dayanaktır.⁵

Serbest pazarcı yaklaşım devlet politikalarının da malî dönüşümleri olmasını, diğer bir deyişle de pazarlama bazlı olmasını talep etmektedir. Mesela devlet ağır sanayi sektörüne daha başka vergiler uygulayabilir ve bu vergiler karşılığında çevreyi belirli bir ölçüye kadar kirletme izni verebilir. Bu yolla hem pazar başarısızlıkları telafi edilebilir hem de devlet eğitim, sağlık gibi alanlarda daha fazla yatırım yapma şansı elde etmiş olur. Bu gibi devlet politikaları elbette yararlı olacaktır⁶ ama serbest pazarcı ekonomi devlet politikalarına yine de pek sıcak bakmamakta ve ekonomik büyümeye nerdeyse hayati bir önem vermektedir.

Bütün bunlara rağmen serbest pazarcılık kısa vadeli bir politika olarak adlandırılabilir. Çünkü sınırsız ekonomik büyümeyi temel çatı olarak adlandıran bu yaklaşım şu an için ılımlı yorumlamalarda bulunurken gelecek içinse fazla iyimser davranmakta ve gerçekçilik kavramından uzaklaşmaktadır. Ekonomik büyümenin önemini elbette yadsıyamayız; ama küreselleşme sürecini bu dar boğaza sokmak dünyanın ve gelecek kuşakların haklarını bir anlamda gasp etmektir.

Doğanın sağlıklı ve dengeli bir biçimde kullanımını sağlanmadan gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme, küreselleşmenin potansiyelini sergileme olanağını da kısıtlamaktadır. Bu anlamda da sağlıklı bir doğa ve ekonomik büyüme arasında birebir bağlantı bulunmaktadır.

⁵ Örneğin, gelişmiş ülkelerdeki uzayan yaşam süresi ve artan yaşam kalitesine ilişkin veriler ekonomik büyümeyi daha da cezbedici hale getirmiştir; oysa yenilenmeyen kaynaklardaki gözle görülür azalma, ozon katmanının nispi tahribatı ve daha nice tahribat verisi Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi neoklasik ekonomik duruşu olan devleri pek de ilgilendirmemektedir.

⁶ Devlet tarafından karbon emisyonu politikasının yönetilmesi ya da kereste sanayisinin sürdürülebilir gelişme adına özendirilmesi bu politikalara örnek verilebilir.

2. Kurumsalçı Yaklaşım

Kurumsalcılara göre küreselleşmenin gerçekleşmesi siyaset bilimine ve uluslararası ilişkilere dayalıdır. Görüşlerinin birçoğu hatta neredeyse tamamı serbest pazarcılarinkiyle örtüşmektedir. Ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme, sürdürülebilir gelişme, dış yatırım gibi kavramlar kurumsalçı yaklaşımın da karakteristiği haline gelmiştir. Ama yine de kurumsalçı yaklaşımın serbest pazarcı yaklaşımdan ayrıldığı noktalar vardır. Örneğin, serbest pazarcılar ‘devlet ya da başka üst bir kurul sınırlaması olmayan’ ekonominin ve teknolojik ilerlemenin önemini vurgularlarken, kurumsalçı yaklaşım daha güçlü küresel kurumların varlığını ve hem devlet hem de yerel kapasitenin küresel ekonomik gelişmeyi yönlendirmesi gerekliliğini vurgularlar. Zaten bu ayrılma noktası semantik olarak da kendisini göstermektedir.

Kurumsalçı yapının temel tezi, küresel düzeydeki kurumların bilgi üretimi ve paylaşımında aktif rol oynayacağı ve yerelden küresele oluşan bir zincirde ihtiyaçlılara daha kolay ulaşılabileceği ve böylece ekonomik farklılıkların da ortadan bir nebze olsun kaldırılabilceği yönündedir (Haas, Keohane ve Levy 1993:3-24). Kurumsalçı yaklaşımın bu bakış açısı, ekonomik büyümeyi her şeyin ölçütü olarak gören serbest piyasacı yaklaşıma göre daha ussal kılmaktadır. Dahası, kurumsalcılar çevresel tahribat, devletlerarası eşitsizlikler, kuşaklar arası adaletsizlik gibi sağduyu gerektiren problemlere serbest pazarcılardan daha fazla eğilmektedirler. Zaten kurumsalçı yaklaşım kurumsalcılığını bir nebze de bu problemlere çözüm fikri üzerinden artiküle etmektedir. Uluslararası normlar ve kurumlar⁷ aracılığıyla bu problemlere ilişkin etkili politikalar üretilip kararlar alınarak problemlerin hafifletilmesi sağlanabilecektir.

Kurumsalcılara göre doğal çevrenin tahribat nedeni ulusüstü program, kuruluş, anlaşma ve konferanslara yeterli katılımın sağlanamayışı ve bu yüzden de istenilen düzeyde işbirliğinin başarılammış olmasıdır. Küreselleşmeyi esasında kurumların somutlaşması ve güçlenmesi olarak algılayan bu yaklaşımda işbirliğinin henüz istenilen düzeye gelmemiş olmasında ulusal ve ulusçu devletlerin payı çok büyüktür; çünkü bu tarz devletlerde hâkimiyet kavramı her şeyden öte bir anlama sahiptir ve devlet daha ziyade kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder. Ama bu hâkimiyetçilik problemi, küresel hedeflerin özendirilmesiyle aşılabılır. Bilindiği gibi küresel anlaşmalar ve benzeri toplu katılımlar ulus devletlerin ‘hâkimiyet’ tabusunu yıkmada etkilidir.

Küreselleşme için küresel iş ve fikir birliği çok zorunludur ve dahası, çevresel hedeflere ulaşmada bu sürecin iyi yönlendirilmesi şarttır. Bu yönlendirme sayesinde hem çevresel gelişim sağlanabilir hem de yaşam standartları yükseltilebilir. Çevresel iyileştirme ve yaşam standartları kavramlarının bir arada

⁷ Örnek olarak Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı verilebilir. Bu programlar -kurumsalcılara göre- çevre yönetiminde merkezi bir rol üstlenmekte ve ekonomik büyüme ve çevresel korumayı küresel düzeyde dengelemeye çalışmaktadır.

ele alınması kurumsalcı yaklaşım için sürdürülebilir gelişmeyi kaçınılmaz bir hedef haline getirmektedir. Dahası sürdürülebilir gelişme –özellikle gelişmekte olan ülkeler için- kurumsal boyutta da uygulanmalıdır ki ülkelerin öncelikli hedefleri onları toplu bir çevre görüşmesine ya da benzeri süreçlere katılmaktan alıkoymasın. Aslında bu öneri altta yatan bir probleme işaret etmektedir. Bu problem çevresel süreçlerde ve çevre rejimlerindeki kopukluk ve bölünmedir. Kurumsalcı yaklaşıma göre ise bu durum gelişmekte olan ülkelerin gündeminde çevreden evvel gelişimsel kaygıların bulunması ya da gelişmiş ülkeler karşısında sürdürülen bir tür otorite mücadelesidir. Bu mücadele hem dolaylı hem de dolaysız olarak çevresel süreçlerdeki kopukluk ve bölünmeye sebep olmuştur. Dolaysız olarak sebep olmuştur çünkü ulusal devletlerin toplu çıkar ve yararlarına bakış açısı yine bireysel çerçevededir. Dolaylı olarak sebep olmuştur çünkü beklentilerin farklılıklar göstermesi kurumsallaşmanın biçimini de olumsuz etkilemiştir.

Küreselleşme ve çevrenin daha sağlıklı bir bütün oluşturması için daha güçlü küresel yapı ve normların oluşturulması kurumsalcı yaklaşımın diğer bir görüşüdür. Bahsedilen küresel yapıya dâhil normların yürütülmesi ve gelişmekte olan ülkelerin sosyal refah anlamında yapılandırılmaları ve küresel çevre sürecine katılmaları için Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler bünyesindeki alt birimler gibi kurumların aktif olması gerekmektedir.

3. Biyoçevreci Yaklaşım

Biyoçevreci yaklaşım kimi bilimsel tezlerden yola çıkarak artan nüfus yoğunluğu, üretim ve tüketim dolayısıyla çevrenin hassas bir konuma geldiğini öne sürmektedir. Çevreyi bir organizma olarak ele alan bu yaklaşım çevrenin belirli bir taşıma kapasitesi olduğu fikrini desteklemektedirler. Ormanların, türlerin ve toprakların kaybı; dengesizleşen iklim ve hava koşulları; çölleşme vb. durumlar biyoçevrecilerin küreselleşmenin sonuçları olarak sundukları örneklerdir. Sanayi devrimiyle birlikte artan ticaret devletlerarası ilişkilerin gelişmesine ve küreselleşmenin de tetiklenmesine yol açmıştır. Bu durum çevrenin hem yerli insanlar, hem de koloni ve pazar arayıcıları tarafından artan bir hızla sömürülmesine yol açmış ve biyolojik çevrenin adaptasyon ve asimilasyon gücü neredeyse yok edilmiştir.

Hızlı sanayileşmeye eşlik eden ikinci büyük sebepse hızlı nüfus artışıdır. Her ne kadar hızlı nüfus artışı sanayileşmenin hem sebep hem de sonuçlarından biri olsa da biyoçevreciler bu artışı daha ziyade devrim sonrası dönemin bir ürünü olarak görmektedirler.

Birçok biyoçevreci için ekonomik büyüme ve hızlı nüfus artışı ve teknolojik ilerleme dünyanın sınırlarını zorlayan temel etkenlerdir. Thomas Malthus'un (1766-1834) "Popülasyon Prensibi Üzerine bir Çalışma" isimli eserinde bahsettiği dünyanın doyurma kapasitesinin kısa bir zaman sonra artan nüfusa yetişemeyeceği iddiası küresel çevre döneminin başlangıcı olarak adlandırabileceğimiz 20. yüzyılın son yarısında tekrar gözden geçirilmiş ve küresel çevre problemlerinin dayandığı nokta kısıtlı kaynakların olduğu bir dünyada hızla artan nüfus ve tüketim olarak

belirlenmiştir. Zaten bu dönemler ekolojist ya da biyoçevreci yaklaşımın geniş kitlelerce tanınmaya başladığı dönemlerdir. Rachel Carson'un "Sessiz Bahar" adlı eseri kullanılan ilaçların ve benzeri kimyasalların insan hayatını ciddi biçimde tehdit ettiğini savunuyordu ve bu durum kamuda önemli bir uyanma sağladı ve kitlesel bir hareket haline dönüştü (Carson,1962)⁸.

Bu hareketi tetikleyen diğer bir faktör de ulusal devletlerin hâkimiyetçi tutumudur. Kurumsalcı yaklaşımda olduğu gibi biyoçevreci yaklaşımda da ulusal devletlerin hâkimiyetçi tutumuna karşı bir eleştiri vardır; çünkü hâkimiyetçi devletler bilerek ya da bilmeyerek küresel çevresel değerlere zarar verirler ya da bunları bir şekilde israf ederler. Garret Hardin⁹ bu durumu metaforik olarak "ortak alanların trajedisi" olarak adlandırmıştır (Hardin,1968:1243-1248).

Biyoçevrecilerin hepsi küreselleşme ile ilgili tartışmalarda bulunmasalar da, hepsinin küreselleşmeye bakış açısı ortaktır ve hepsi küreselleşmeyi ekonomik büyümeyi destekleyen bir güç ve dolayısıyla da olumsuz bir güç olarak görmektedir; çünkü çevresel tahribatın hızı ve kapsamı küreselleşmenininkiyle doğru orantılıdır (Bkz. Barker ve Mander, 1999:1-5). Küreselleşmeyi batılılaşma olarak gören biyoçevreciler ise küreselleşmeyi, Batının tüketim geleneklerini yaymakla suçlamaktadırlar. Tüketencilik zihniyeti zaten hassas olan ekosistemlerin çöküşünü hızlandırmakla kalmayıp, daha düşük çevre standartları olan üçüncü dünya ülkelerinde de zararlı üretim süreçlerini teşvik etmektedirler.

Bu yaklaşımın küreselleşmenin oluşturduğu çevre sorunlarının çözümü için sunduğu öneri, yine bu süreci tetikleyen öncüllerle ilgilidir. Yani, eğer ekonomik büyüme ve nüfus artışı kontrol altına alınmazsa küreselleşmenin çevreye yönelik tehditleri devam edecektir. Herman Daly¹⁰ gibi çevreci ekonomistler çözümün ekonomik büyüme kısmına odaklanarak, çevresel limitlerin de hesaba katıldığı ekonomik planların yapılmasını öne sürmektedirler. Hızlı nüfus artışı içinse, üçüncü dünya ülkelerinde aile planlamasını özendirmek ve tüketim problemlerinin zaten hayli fazla olduğu zengin ya da gelişmiş ülkelere olan göçünü durdurmak gibi öneriler sunulmuştur.

⁸ William Vogt "Yaşama Yolu"(The Road to Survival), Fairfield Osborn "Yağmalanan Gezegenimiz" (Our Plundered Planet), ormanların ve vahşi hayatın kaybına eğildi ve Aldo Leopold "Kum Kırkı Almanak" (A Sand County Almanac) eseri ile modernleşen insanın toprağı bilinçsizce nasıl küçümsediğini anlatmışlardır. Bu son eser biyoçevreci yaklaşım için büyük bir önem taşımaktadır.

⁹ Garret Hardin'in 30 civarında kitabı ve 350'den fazla makalesi bulunmaktadır. Ortak Alanların Trajedisi (Tragedy of the Commons) (1968), Cankurtaranda Yaşamak (Living in a Lifeboat) (1974) adlı makaleleri birçok antolojide yer almıştır.

¹⁰ Herman Daly ekolojik ekonomi yaklaşımını ileri süren ekonomisttir. Eğer çevreye ilişkin kimi hassas noktalar ve sınırlar göz önüne alınır, ekonomik büyümenin yaratacağı tahribat da sınırlandırılabilir düşüncesi ekolojik ekonomi yaklaşımının belirleyici prensibi olmuştur (Bkz. Daly, 2005:3-4).

4. Sosyo-çevreci Yaklaşım

Radikal sosyal ve ekonomik teorilere dayanarak, sosyo-çevreciler sosyal boyutun çevresel tartışmaların ve konuların ayrılmaz bir parçası olduğunu savunurlar. Ekonomik büyümeyle daha da fazla tetiklenen küreselleşme kolonici gruplar için daha fazla hâkimiyet anlamına gelirken zayıf gruplar için de daha fazla yoksulluk ve eşitsizlik anlamı taşımaktadır. Böylece, gelir dağılımında, kaynaklara erişimde ve kaynaklardan yararlanmada önemli eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır. Eşitsizlikler, gelişmemiş olan ülkeleri daha da fazla tehdit etmektedir; çünkü bu ülkeler çevresel tahribatın sonuçlarına zengin ülkelere göre daha çok maruz kalmaktadırlar.

Sosyo-çevreci yaklaşım da sanayileşmeye karşı çıkmaktadır. Bunun sebebi ise sanayileşmenin toplumun zengin kesimlerinin daha çok tüketmesine ve böylece fakir kesimle arada büyük bir boşluk oluşmasına yol açması ve bu yolla da daha fazla ekolojik sömürü ve tahribatın ortaya çıkmasıdır. Sosyo-çevreciler arasında, ülke içi ve ülkeler arası oluşan eşitsizliklerin nedeni olarak yeni koloni güçlerinin oluşmasını ve dolayısıyla da küresel fayda ve zararların adil olmayan biçimde tahsis edildiğini savunan Marxist teoriler de bulunmaktadır (Paterson, 1996:11-14; Levy and Newell 2002:98; Stevis and Assetto 2001:199-217). Bu düşüncüyü biraz daha genişleten tarihsel materyalizm yaklaşımı ya da neo-Gramscici yaklaşımı ise büyük şirketlerin ve gelişmiş ülkelerin kapitalizm sayesinde büyük bir güce ve otoriteye eriştiğini ve bu yolla da küçük şirketlere ya da fakir ülkelere hesap verilme kaygısı olmadan doğanın sömürüldüğünü ileri sürerler. Her iki bakış açısı arasında kimi ufak farklılıklar olsa da, temel olarak eşitsizlik ve buna dayalı ekolojik sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Ekonomik büyümenin sınırsız olmadığı ve doğanın bu anlamda belli bir taşıma kapasitesinin olduğu görüşü noktasında, sosyoçevreci görüş ile biyo-çevreci görüş birbirine yakındır. Özellikle, sanayileşmiş zengin ülkelerde aşırı tüketim küresel çevreye taşınmaz yükler yüklemektedir. Ama ne var ki, biyoçevreci görüşün nüfus artışına yönelik aile planlamasını öne sürmesi kendisini sosyo-çevreci yaklaşıma kısmen de olsa zıt hale getirmektedir; çünkü sosyo-çevrecilik aile planlamasını kadınların ve fakir kesimlerin kişisel haklarına bir tehdit olarak görmektedir.

Sonuç olarak, sosyo-çevreci yaklaşımın da bugünkü küresel ekonomi düzenine pek sıcak bakmadığı ortaya çıkmaktadır. Hatta kurumsalcı ve serbest pazarcı çevrelerin kimi çevresel faydalar da sağlamakla yücelttiği küreselleşme kavramı artık problemin neredeyse kendisi olmuştur. Artık, ne kurumların güçlendirilmesi ne de çevresel tahribat bedellerinin ticari mallardan, şirketlerden çıkarılması soruna çözüm aşamasında bir anlam ifade etmemektedir. Üstelik devrimci bir ruh taşıyan sosyo-çevreci görüş, şu anki ekonomik yapı ve kurumların ortadan kaldırılmasını ve yerel bir düzlemde, doğayla yakın ilişkiler içinde bulunan ve doğaya yabancılaşmamış insanların oluşturduğu bir toplum otoritesini savunmaktadır. Bu ideal ise ancak ve ancak geniş çaplı sanayileşmeden ve

kapitalist hayattan çekilip daha yerel ve kendine bağımlı küçük çaplı ekonomilerin oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir.

Küreselleşme ‘toplum’ bilincini neredeyse yok etmiştir; oysaki yerel düzeyde bir gelişme planı toplum bilincinin güçlü oluşundan dolayı daha sağlıklı olacaktır. Hem de, küreselleşmenin, gelişim sürecinin merkezinden uzaklaştırdığı fakir ya da tehlikeye açık gruplar yerel sistemlerde eşitsizlikle karşı karşıya gelmeyecektir. Biyoçeşitlilik bu düzende tahrip edilmezken kültürel çeşitlilik de korunacak ve kimlik kaybı da söz konusu olmayacaktır. Dahası, modern kapital düzende dışlanmış gruplar olan kadınlar, fakir insanlar ya da etnik-dinsel sebeplerden dolayı önemsenmeyen gruplar da küreselleşme süreciyle hiçbir ayrımcılık olmadan bütünleştirilmelidir ki içten dışa doğru sağlamca kurulmuş bir yapı oluşturulabilsin.

5. Genel Değerlendirme

Serbest pazarcı, kurumsalcı, biyo-çevreci ve sosyo-çevreci yaklaşımların ana varsayımlarının ele alındığı çalışmada, belirli bir sınıflandırma yapılmaya çalışılırken küreselleşme çerçevesinde sözkonusu yaklaşımlar genel olarak dört temel açıdan karşılaştırılmıştır.

Birinci olarak çevresel sorunların nedenleri üzerinde durulmuştur. Serbest pazarcı yaklaşım çevresel sorunların sebebini fakirlik ve yeterli olmayan ekonomik büyüme olarak görmektedir. Kurumsalcı yaklaşıma göre ise sorunların temeli eksik kurumsallaşma ve problemleri çözme aşamasında yetersiz olan küresel işbirliğidir. Ulus devletlerin toplu davranmaya pek yanaşmaması da kurumsal yaklaşımın çevresel sorunların kökünde yattığını düşündüğü bir problemdir.

Biyoçevreciler ise, çevresel tahribatın kökenlerini aşırı ve kontrolsüz ekonomik büyüme, nüfus artışı ve fazla tüketim üçgeninde aramaktadır. Sosyoçevreci görüş ise biyoçevreci görüşe benzer biçimde çevresel sorunların sebebini küresel kapitalizmde ve aşırı tüketimde aramaktadır. Bunun yanı sıra, sanayici zihniyet tarafından fakir halk ve kadınlar gibi güçsüz grupların dışlanması ve sömürülmesi çevresel sorunların neden çözümlenemediğini açıklayabilir.

İkinci olarak küreselleşmeye karşı tutumlar karşılaştırılmıştır. Serbest pazarcı yaklaşım için küreselleşme istenir bir süreçtir; çünkü ancak küreselleşme yoluyla daha geniş kaynak ve pazarlara ulaşılabilir. Bu süreç dâhilinde ekonomi gelişirse bunun olumlu etkisi çevreye de yansıtacak ve ekonomik anlamda mesafe kat etmiş üçüncü dünya ülkeleri de etkin yöntemlerle çevresel problemleri çözebileceklerdir. Kurumsalcı yaklaşım da bir başka nedenden dolayı küreselleşmeyi onaylamaktadır. Mademki çevresel sorunların temelinde zayıf kurumsallaşma vardır ve küreselleşme bir anlamda da kurumsallaşma demektir, o zaman küreselleşme modern dünyanın çevre yönetiminde en büyük öneme sahip güçtür. Küreselleşmenin insan refahına da katkıda bulunacağına inanıldığı için küreselleşme hem serbest pazarcılar hem de kurumsalcılar tarafından varlığı zorunlu olan bir akım olarak da ele alınmaktadır.

Biyoçevreci yaklaşımın ise küreselleşmeye karşı tutumu oldukça serttir. Küreselleşme, ekonomik büyüme, artan üretim ve tüketim ve çoğalan nüfus birleşince doğal kaynaklar yenilenemez biçimde tüketilir. Sosyoçevreci bakış açısı da bahsedilen olumsuz etmenler bileşiminin gelir dağılımı eşitsizliği yarattığını ve düşük gelirli kesimlerin küreselleşme sürecinin dışında bırakıldığını savunur. Üstelik, küreselleşme olgusu yerel kültürlerin bozulmasına sebep olmuş ve toplumsal değerleri üretim-tüketim döngüsünün içinde sindirmiştir.

Üçüncü olarak küresel kriz ihtimali üzerinde durulmuştur. Teknoloji, modern bilim ve insan dehasını arkasına alan serbest pazarcı yaklaşım küresel bir çevre krizi konusunda oldukça duyarsızdır. Hatta, teknoloji ve bilim destekli ekonomik büyümenin dünya toplumuna fayda sağladığını ileri sürmektedir. Bu duyarsızlık kurumsalcı yaklaşımda da kısmen devam etse de, kurumsalcılar küresel kurum ve rejimlerin etkinliği ve performansı arttırıldığı sürece böyle bir felaketle karşılaşılmayacağını vurgularlar.

Biyo-çevreciler ve sosyo-çevreciler küresel bir çevre krizine olası gözülle bakmaktadır. Bunun dayanağı biyo-çevrecilere göre yerkürenin taşıyabilme kapasitesinin aşılmasıyken, sosyo-çevrecilere göre yerel ve küresel düzeydeki sosyal eşitsizlik ve adaletsizliklerdir.

Dördüncü ve son olarak önerilen çözümler karşılaştırılmıştır. Her bir yaklaşımın küreselleşmenin daha etkin işlemesi ve çevresel sorunların en aza indirgenmesi bağlamında önerdikleri çözümler de önemli farklılıklar ve hatta zıtlıklar göstermektedir. Serbest pazarcı yaklaşıma göre yapılması gereken tek şey küreselleşme bağlamında iktisadi büyümenin daha fazla teşvik edilmesidir. Pazarlamaya ilişkin hatalar düzeltilir ve şirketlerden de çevreye daha fazla duyarlı politikalar izlemesi beklenirse küreselleşme potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilir. Kurumsalcı yaklaşım da kurumsallaşma problemini bir kez daha vurgulayarak, küresel çevreyi idame ettiren kuruluşların ve fakir ülkelere hem çevresel problemlerini çözme hem de kurumsallaşma anlamında finansal destek verecek fon kuruluşlarının kaçınılmazlığına değinir.

Yine, biyo-çevreci ve sosyo-çevreci görüş bir paralellik göstermekte ve yeni bir ekonomik düzenin kurulmasını öngörmektedirler. Birebir aynı olmasa dahi, her iki görüş de şu anki var olan ekonomik rejimin farklı sebeplerden dolayı doğayı tahribata uğrattığında oydaştır. Biyo-çevreci ya da ekolojik yaklaşım iktisadi büyümenin sınırlarının olduğu yeni bir ekonomik düzeni savunurken sosyo-çevreci yaklaşım daha radikal bir ifadeyle şu an var olan ekonomik düzenin tersine çevrilmesi ve kapitalizmin yok edilmesi gerektiğini iddia eder. Küreselleşme karşıtı olan bu iki yaklaşım çevresel sorunların çözümlenmesi için yerellik kavramına büyük önem verir. Kaynakların kullanımı, ticaret, üretim, tüketim gibi döngüler süper güçlerce değil devletlerce yönetilmelidir ve böylece eşitsizlik ve adaletsizlik gibi olgularla başa çıkılabilir ve insanoğlu çevreden kontrollü biçimde, kendi kültür ve yapısını koruyarak faydalanabilir.

Kaynakça

- AKTAN, C. ve H. ŞEN, (2003), “Global Ekonomide Değişim: Globalleşme”, *Modernite'den Postmodernite'ye Değişim*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- BARKER, Debi ve Jerry MANDER, (1999), “Invisible Government-The World Trade Organization: Global Government for the New Millennium?” *A Primer Prepared for The International Forum on Globalization*, SanFrancisco.
- BOZKURT, V., (2000), “Küreselleşme: Kavram, gelişim ve Yaklaşımlar”, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- CARSON, Rachel, (1962), *Silent Spring*, Houghton Mifflin, Boston.
- CASTELLS, M., (2005), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DALY, Herman E., (2005), “Economics in Full World”, *Scientific American*, (September), Vol: 293, No: 3.
- EHRlich, Paul R., (1968), *The Population Bomb*, Sierra Club-Ballantine, New York.
- ERTUNA, Ö., (2006), “Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme”, *Muhasebe Ve Finans Dergisi*, Sayı: 30, ss.35-45.
- FRIEDMAN, Thomas., (1999), *Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, Farrar, Straus and Giroux, New York.
- FRIEDMAN, Thomas., (2002), “Techno Logic. In States of Discord, A Debate Between Thomas Friedman and Robert Kaplan”. *Foreign Policy*, (March-April), pp.: 64-71.
- GAWOR, L., (2008), “Globalization and Its Alternatives: Antiglobalism, Alterglobalism and the Idea of Sustainable Development”, *Sustainable Development*, Vol: 16, No: 2, pp. 126-134.
- HAAS, Peter, Keohane ROBERT and Levy MARC, (eds), (1993), *Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Protection*, MA: MIT Press, Cambridge.
- HARDIN, Garrett, (1968), “The Tragedy of the Commons”, *Science*, Vol:16, No:2, ss. 1243- 1248.
- HARDIN, Garrett, (1974). “Living on a Lifeboat”, *Bioscience*, Vol:24, No:10, ss. 561-568.
- HELD, David, Anthony McGREW, David GOLDBLATT ve Jonathan PERRATON, (1999), *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*, CA:Stanford University Press.
- HELLIWELL, John F., (2002), *Globalization and Well-Being*, Vancouver, BC: UBC Press.
- HUNTINGTON, S., *Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, (Çev: Aytül Özer), CSA Yayınları, İstanbul.
- KAZGAN, G., (2002), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- LEVY, David ve Peter NEWELL, (2002), "Business Strategy and International Environmental Governance: Toward a Neo-Gramscian Synthesis, *Global Environmental Politics*, Vol: 2, No:4, pp. 84-101.
- MOORE, M., (2003), *Sınırların Olmadığı Dünya*, (Çev: Aytül Özer ve Yeşim Türkmenoğlu), CSA Yayınları, İstanbul.
- PANAYOTOU, T., (1997), "Demystifying the Environmental Kuznets Curve: Turning a Black Box into a Policy Tool." *Environmental and Development Economics*, Vol:2, No:4, pp. 465-484.
- PATERSON, Matthew, (1996), *Global Warming and Global Politics* Routledge, London.
- STEVIS, Dimitris ve Valerie ASSETTO, (eds), (2001), *The International Political Economy of the Environment: Critical Perspectives*, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- STRUTT, A. ve K.,ANDERSON (1998). "Will trade liberalization harm the environment? The case of Indonesia to 2020." *Seminar Paper, Center for International Economic Studies*, University of Adelaide.
- TOK, N., (2006), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- TUNA, K., (2003), "Küresel mi, Yerel mi: Neler Oluyor Bize?", *Sosyoloji Dergisi*, Dizi:3, Sayı: 6.
- TÜRKAN, E., (2001) *Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- WALLERSTEIN, I., (2005), *Modern Küresel Sistem*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- World Bank, (1992). *World Development Report 1992*,: Oxford University Press New York.
- World Commission on Environment and Development (WCED), (1987), *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford.